

Çevrimyazı

Çingene Musikisi¹

Gypsy Music

Kurt STRIEGEL²
Çevrimyazı³ : Sinan ŞANLIER⁴

Mecmuamız ecnebi muharrir ve mütefekkirlerin muaveneti tahrirlerini temin etmeğe çalışmaktadır. Dresden Operası Orkestra Şefi Profesör Kurt Striegler'in mecmuamız için gönderdiği "Çingene Musikisi" unvanlı makalesiyle nefis bir bestesini neşir ediyoruz.⁵

Musikinin tekâmülünde iptidai kavimlerin musikisi bizim için çok şayanı ehemmiyettir. Mafih haddizatında bu musiki bizim bedii zevkimize pek az tevafuk etmektedir. Bizim kulaklarımız ve hissi hayatımız, tabii suretle artık büsbütün yabancı kaldığından iptidai kavimlerin musikisini dinlerken derunumuzda bir şey duymayız.

Bununla beraber her türlü harici tesirlerden, ecnebi milletlerin sanat ve musiki harsından uzak kaldığı hâlde yüksek bir dereceye vasıl olmuş olan bir tabii musikinin tetkiki cidden alaka bahş bir şeydir. Mevzubahis olan musiki, Çingenelerin musikisidir. Bütün milletlerin müşterek malı olan musiki umumi takâmül-ı harsiye tabi olduğu hâlde, Çingene musikisi bu tesirden uzak kalmıştır. İptidai hayat yaşayan bir kavme ait olmakla beraber bu mûsikî yüksek bir derecede ihraz etmiştir.

Çingeneler, daima bir sefalet içinde, sükûnetsiz ve serseri bir hayat yaşarlar, her tarafta zelil ve hakir olurlar. Fakat musiki, bunların ruhunda bütün bu sefalet ve hakaretlere mukavemet edecek bir kuvvet yaratır. Çingenelerde musiki doğrudan doğruya tekâmül etmiş ve diğer milletlerde olduğu gibi aynı zamanda edebiyatları da tekâmül etmemiştir. Frans List (Franz Litszt) bunun sebeplerini şöyle izah ediyor:

"Çingenelerin asla tahsilleri, rahat ve boş geçen zamanları, kutsiyetle muhafaza edilen mazileri, incelmış terbiyeleri, üzerinde yaşadıkları toprağa merbutiyetleri ve vatan muhabbetle-

¹ HAYAT MECMUASI (Müdür-ü Mesul: Mehmed Emin), Cilt 1, Sayı: 26, Sayfa 13-15, 1927, Ankara. Editörün Notu: Aşağıdaki metinde yer alan kimi ifadeler yer yer "Çingene" olarak adlandırılan peripatetik toplulukların kimi mensupları için rahatsız edici olabilecek bir nitelik taşımaktadır. Derginin editörleri bu ifadelerle hiçbir biçimde katılmamakta, kurguların gerçekliği yönünde görüş belirtmemektedir. Metin ilgili dönemde "Çingene" olarak adlandırılan peripatetik grupların mensuplarının dışarıdan algılanma biçiminin bir yönünü yansıtmakta, bu nedenle de son derece değerli bir belge niteliği taşımaktadır.

² Kurt Striegler (7 Ocak 1886 – 4 Ağustos 1958): Alman müzik insanı, besteci ve orkestra yönetmeni. Müziğe 1896'da başlamış, 1905 yılına kadar koro elemmanı olarak yer almıştır. 1913 yılında Saksonya eyaletinde opera ve müzik yönetmeni, sonrasında ise müdür yardımcısı olmuştur. 1905 yılından 1945 yılına kadar Dresden Devlet Operası'nın hemen her kademesinde görev almış, öğretmenlik, sanat yönetmenliği ve orkestra yönetmenliği yapmıştır. Orkestra için parçalar, oda müziği, şarkı ve koro için çalışmalar vs. bestelemiştir. Striegler, 1950 yılından sonra da Berlin'e taşınmış ve müzik yaşamına orada devam etmiştir (<http://www.draeseke.org/essays/students.htm#Striegler> / Erişim Tarihi: 14/08/2018). Kurt Striegler'in ismi, Türkçe okuyular açısından, sadece Hayat Dergisi'nde yayınlanan Çingene Musikisi isimli makalesiyle sınırlı değildir. Bestesini yaptığı "Türk İzmir Marşı" ilk kez 1923 yılı haziran ayında Almanya'nın Dresden kentinde çalınır. Bestenin söz yazarı Mustafa Mermi'dir. Striegler, bu durumu ve fazlasını anılarında anlatır: "Türkiye'de konser verdiğim sırada geçirdiğim günler ve geride kalan anılar benim için çok anlamlı. Cumhurbaşkanı Kemal Paşa'nın Senfoni Orkestrası'nın çaldığı ve benim de yönettiğim 'Türk İzmir Üvertürü ve Marşı' harikulade bir biçimde icra edildi. Cumhurbaşkanı Kemal Paşa'nın kendi eliyle imzaladığı resmi o günden beri (evimdeki) piyanomun üzerinde duruyor. Konserden sonra ailemle birlikte konuk edildiğim İstanbul'da yaşadığım o güneşli harika günlerin anısına 'Türkiye konulu çeşitlemeler' adlı yapıtımı besteledim. Bu bestem ilk olarak Dresden Devlet Operası tarafından çalındı" (Soytürk, M. 2018). İnternette İzmir Marşı. Müzik Eğitimcileri Sitesi Forumları. <http://www.muzik-gitimcileri.net/forum/viewtopic.php?t=227> / Erişim Tarihi: 14/08/2018)

³ Metnin günümüz harflerine aktarımında *Misallî Büyük Türkçe Sözlük* "Ayverdi, İ. (2011). I-III. Cilt, İstanbul: Kubbealtı Yayınları" ve *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat* "Devellioğlu, F. (2013). Ankara: Aydın Kitabevi"; özel isimlerin yazımında ve yazım kurallarında ise *Yazım Kılavuzu* "Akalın, Ş.H. (2012). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları" esas alınmıştır.

⁴ Bağımsız araştırmacı, sanlisinan@hotmail.com.

⁵ Burada sözü edilen nota, iki sayfa kadar olup "ohne wort VERLUST" başlığı ile sunulmuştur. Derginin 10-11. sayfalarında yer almıştır, çalışmada söz bulunmamaktadır.

ri yoktur. Vatana merbutiyet ve muhabbet, insanı, tarih çerçevesi içinde hareket ve faaliyette bulunmaya sevk eder. Çingene ise bu hislere bigâne olduğundan kendini sarsılmaz bir atalete kaptırmış ve bütün beşeriyeti harekete götüren şeylere karşı lakayt kalmıştır. Çingenenin ruhu herhangi bir hasret ve hayal ile sarsıldığı zaman duygularını kelimelere değil, başka bir vasıta ile ifade etmek istemiştir. Öyle bir vasıta aramış ki, bu vasıta deruni hisleri müspet ve muayyen surette ifade etmesin ve hislerin asıl menbalarını meydana çıkarmayan bir şey olsun! Çingenenin yegâne dini, yegâne kanunu kendi şahsı hakkında bir şey söylememektir. Bu sebepten kendisinin başlıca rolünü oynadığı hikâyeleri anlatması muvafık düşmezdi. Kendisinin mütehavvili sevki tabiiyelerini, temayüllerini, edebiyatın icap ettirdiği tarzda, timsali levhalarla tasvire iktidarı yoktur... Bununla beraber Çingenelerde bazı şarkılara ve romanslara tesadüf edilmekte ise de bunları sanat eseri sırasına koymak mümkün değildir. Çingene, sevki tabiiyeleri ve temayüllerini uzun müddet bir sır hâlinde sakladıktan sonra bir gün bunları kendi kendine ifade etmek istemiş ve bunun için de en muvafık bir vasıta olarak aleti musikiyi bulmuştur. Bu sanat, hissiyatı beyan ve ifadeye yarar. Fakat onlara tatbiki bir kıymet vermez. Aleti musikisi ihtirasları parlatır ve alevlendirir. Fakat onları tarihi ve hayali şahsiyetlere atfederek teşhis etmek istemez".

List'in beyan ettiği bu ruhi sebeplere harici bir sebep daha ilave olunabilir. Çingeneler orta asırlardan beri mûsikîyi bir geçinme vasıtası ittihaz etmişlerdir. Ve bunun için musikiyi intihap etmişlerdir. Çünkü şiir ve şarkı söylemeye kalkmış olsalardı, eğlendirdikleri kimseler bundan bir şey anlamayacaklardı.

Çingeneler mütemediyen ve bilâ vasıta tabiatla temasta bulduklarından tabiattan gelen tesirleri ciltlerinin bütün mesamatıyla emerler, gözlerini tabiattaki güzel şekillere ve renklere kandırırlar. Kulaklarını tabiatın çıkardığı sesler ve akorlarla doldururlar. Tabiatın mest edici rayihalarını koklarlar. Bir kere eğlenceye başladılar mı, katılıncaya kadar gülerler. Kuvvetten düşünceye kadar oynarlar. Şarkı söylerler ve çalgı çalarlar, ve nihayet bütün bu haz ve tattan sonra gelen aksülamel hükmüne kendini terk ederler.

Çingene musikisi, medeni musiki ile mukayese edildiği zaman aralarında birtakım farklar görülür. Birinci fark şudur ki, Çingene musikisinde ton ve makam tebdili için hiçbir kaide yoktur. Çingeneler hayatlarında olduğu gibi sanatlarında da kaidelere bağlı değildir. Hoşa gitmek şartıyla her şey iyi, her şey caizdir. Bu milletin ta eski zamanlardan kalma bir gamı ve bir lisanı vardır. Her ikisini de dini bir sadakat ve merbutiyetle muhafaza eder. Halbuki dini düşünceleri ve hisleri yoktur. Çingeneler sanat kaideleriyle mukayit değildir. Bilhassa gamların farklarına ehemmiyet vermezler.

Ton ve makamları tebdil eden intikallere nadir tesadüf edilir. Hiçbir hazırlık yapmadan bir makamdan diğer makama geçerler. Zaten Çingenelerin hayatları da böyle tezatlarla doludur. Ansızın bir haleti ruhiyeden diğer bir haleti ruhiyeye düşerler.

İkinci bir fark da şurada görülmektedir ki, Çingenelerin gamları bizim ahengimize tamamen yabancı fasılaları ihtiva etmektedir. Bu iptidai musiki bazı kimselerin hoşuna gidiyorsa, bunun sebebini, insani, bilâ mukavemet tahtı tesirine alan bu acayip armonide ve eşkali hariciyeye ait hususi vezinler ve muhtelif tezyinatı aramalıdır. Vezinler mütemediyen değişir, birbirine karışır, tesalüp eder, zafer marşından matem marşına geçer. Hava perilerinin mehtapta, çayırlarda dans etmesini tenzir eden havalardan sonra müstesna nağmeler başlar.

Çingene musikisinde vezin zenginliği ile beraber çok mebzul ve mütenevvi tezyinat vardır. Bir motifi süslemek için Çingenelerin kullandıkları nağmeler, *port de voix* denilen ses kaydırma- ları, gamlar ve kromatin nağmeler sayılamayacak kadar çoktur. Bir defa Çingenenin muhayyi-

lesi hareket ve faaliyete geldi mi, o artık hiçbir hudut tanımaz, her an ve dakika kendisine yeni ilhamlar gelmeye başlar. Bir ton grubu diğer bir ton grubunu davet eder. Her şey ani sünâhat ve tuluata tabi olmakla beraber Çingene çalgıcısı bir defa başladığı motife sadık kalmaktan da geri durmaz. Sanata hizmet maksadını takip etmeden mütemadiyen çalar, bununla beraber çalması sanatkâranedir. Çingene musikisi, dağlarda bir kayalığın içinde mütemadiyen kaynayan türlü dolambaçlarla ovalara doğru koşan, bazı yerlerde sakinleşen bazı yerlerde köpürüp dalgalanan, latif şırıltılar ve gürültüler husûle getiren ve bununla beraber gayri münkatı bir silsile teşkil eden bir suya benzer.

Hiçbir şeye aldırılmayan, yalnız muhayyilenin verdiği ilhamlarla ve şekli mecburiyetlerden azade olarak çalınan çalgı ve buna ilaveten vezinlerin tehalüfü, tezyinatın bolluğu, Çingene orkestrasının meydana gelmesinde büyük bir rol oynamıştır. Serbest muhayyilenin ve bir andaki haleti ruhiyenin tevellüt ettiği keyfin tesiriyle vaka olan ilhamların hâkim olduğu bir orkestrada, yalnız bir şahsın hâkim olması kadar tabii bir şey yoktur. Bu vazifeyi de birinci kemancı ifa eder. O bütün orkestranın ruhudur. Orkestraya dâhil olan diğer fertler, ona yardım etmek, serapları kuvvetlendirmek ve birinci kemancının ibdalarını muhtelif renkler ve gölgelerle süslemek vazifesiyle mükelleftirler. Tempoyu birinci kemancı tayin eder. O muhayyilesine istinaden başka bir melodi aramaya koyulunca, orkestra, sakinane intizar eder. Sonra bütün nağmeler birdenbire dökülür gider. Melodileri süslemek birinci kemancının vazifesidir. Vezni muhafaza etmek ise santurcunun vazifesidir. Bu da Çingene orkestrasının karakteristik bir vasfıdır. Birinci kemancı ile santurcu Çingene orkestrasının iki temel direğidir. Santur ekseriya ayaklar üstünde duran küçük bir tahta sandıktan ibarettir. Bunun üzerine teller gerilmiştir. Bu tellere hafif tokmaklarla vurulur. Santur gürültülü ve nazif bir seda çıkardığından dolayı bir orkestranın esasını teşkil etmeye müsait bir âlettir. Bilhassa Çingeneler için elverişlidir. Çünkü santur vasıtasıyla birçok tezyinat yapılabilir. Bazen santurcuya solo çalmak imtiyazı da verilmiştir. Birinci kemancının sustuğu zamanlarda santurcu da muhayyilesine tabiiyen makamlar icat edebilir.

Çingene orkestrasına dâhil olan çalgıcıların daima birbirinin hissiyatına ve ilhamatına tâbi olması lâzımdır. Meselâ orkestraya fevkalâde müstait bir viyoloncelci veya klarnetçi dâhil olmuşsa, diğer çalgıcılar vakit vakit bunlara tabiiyet etmek mecburiyetindedirler. Bu takdirde viyoloncelcilerle klarnetçilere de irticalen çalmak hakkı vermek lâzımdır.

Bugün bize Çingene musikisi diye gösterilen şeyler, iki kısımlı bir danstan ibarettir. Buna Macar Dansı unvanı da verilmektedir. Çünkü Çingene musikisi en ziyade Macaristan'da tekâmül etmiştir. Her yerde takibata ve tahkirata duçar olan Çingenelere Macarlar iyi muamele ettiklerinden ve semahat gösterdiklerinden burada sanatları terakki etmiştir.

Mûsikî ve dansı fevkalade seven diğer bazı milletler de vardır. Mesela Dardlar ve Kafirler bu kabildendir. Fakat hiç birisinin musikisi Macar Çingenelerinin musikisi kadar terakki etmemiştir.

Esas itibariyle Çingene musikisinin bir dans hâlinde meydana gelmesi şununla izah olunur ki, vezin demek evvel emirde beden hareketi demektir. Çingenelerin dansları ise muayyen şekillerden ibaret olmayıp irticale tabidir. En hazin ve matemi hareketlerle beraber en taşkın ve en coşkun hareketleri ihtiva eder. Mûsikî de buna nazaran hazin ve şen parçalardan mürekkep olmak üzere iki kısımdır. Macarca lasan (Lassan) denilen birinci kısım ağır olup ekseriya minör gamında dolaşır. Ondandır frişka (Frichka) gelir ki, bu kısımda takat süratlenir ve nihayet en çılgın ve şakrak nağmelere kadar çıkılır.

Çingenelere dair ilk malûmata on üçüncü asırdan kalma eserlerde tesadüf edilmektedir. Mezkûr eserlerde bunların göçebeliği ile beraber iyi musikici oldukları zikredilmektedir. O zamandan beri Çingenelerden birçok keman sanatçıları yetişmiştir:

Demetriyus Karman (Demetrius Karman) Michel Barnau (Der ungarische Orpheus) Mihal Barno, Yohan Bihari (Yohann Bihary) bunların en meşhurlarıdır. Frans List gençliğinde Yohan Bihari'yi dinlemiştir. Kırk sene sonra ikmalî meftuniyetle bundan şu suretle bahsetmektedir: “Si-hirli kemanın nağmeleri ruhu tutuşturan bir esansın damlaları gibi semayı dolduruyordu. Eğer bizim hafızamız kil gibi yumuşak ve onun notaları elmas çiviler gibi sert olsalardı hafızamıza bundan daha sağlam bir surette saplanamazlardı.”

Bu keman virtüözleri bittabi musikinin de ibdakârları idiler. Fakat hiç nota bilmediklerinden eda ettikleri eserler kaydedilmemiştir. Mamafih bunların esas melodilerine sadakat, bir namus borcu olmuştur.

Her tarafta Çingene orkestraları mergup olduğundan ve bunlara epey de para verildiğinden sırf ticaret maksadıyla bir takım Çingene çalgı takımları teşkil edilmiştir. Fakat bunların irticalen çalan hakiki Çingene sanatkârlarıyla bir alâkası yoktur. Bunlar zamanın moda olan parçalarını da programlarına ithal ederler. Potporilerden sonra eğlendirici ve hafif parçalar çaldıklarından asıl Çingenelere has olan musiki geride kalır. Hatta bu seyyar musikiciler, talep vukuunda bile kendi milletlerine has olan havaları artık çalmamaya başladılar. Binaenaleyh şehirlerimizde Çingene orkestralarından dinlediğimiz parçalar hakiki Çingene musikisinin döküntüleridir.

Macar musikisi unvanı altında neşredilen notalar da böyledir. Bunlar Çingene musikisinin ruhunu verebilmekten sarfınazar, notaları bile doğru değildir. Çingene havalarını notaya alan bir zatın, biraz da Çingene ruhuna aşına ve irtical kudretine malik olması lâzımdır. İşte Frans List bütün ruhuyla Çingene musikisini duymuş ve anlamıştır. List, Macar'dır. Daha çocukluğunda Çingene musikisini sevmiş ve büyüdükten sonra kemali gayretle toplamış ve tetkik etmiştir. List keskin zekâ ve istidadiyla bu sanatın mahiyeti hakikisine nüfuz etmiş ve Çingene artistlerinin hakiki kıymetlerini bize gösterebilmiştir. Çünkü kendisinde de bunlara müşabih duygular vardır. List'in kendisi de virtüöz olduğundan coştığı zaman musiki eserlerini söyletmesini, ağlatmasını ve inletmesini biliyordu. Onun elinde havalar canlanır, güzelleşir, binlerce kanatlı oklarla silahlanır, bahar ve çiçek kokuları neşreder. Çingene musikisini yalnız List anlamış ve vücuda getirdiği eserlerde bu musikinin hususiyetlerini tespit etmiştir. Eğer List bunlara az çok kendinden de ilâveler yapmış ise bunun bir zararı yoktur. Çünkü kendindeki de onlardan başka türlü bir şey değildir.

List Çingene nağmelerini toplarken bunların fevkalade zengin olduğunu görerek bunlardan her birinin büyük bir Çingene milletin kendine mahsus evsafı arz ve beyan ettiği kanaatine vassıl olmuştur. List vücuda getirdiği rapsodilerde bize Çingene destanını irae ederken Yunanlılarda Omeros'un ve Almanlarda Nibelung şairinin yapmış oldukları işi yapmıştır. Omeros ve Nibelung şairi, milletin meserret ve elemelerini, kahramanlık destanlarını ifade eden dağınık parçaları bir araya getirerek bir “göl” vücuda getirmişlerdir. Bu itibarla List'in de rapsodilerini severiz. Bir gün gelip de hakiki Çingene musikisi ortadan kalksa ve unutulsa bile, bu acayip milletin musiki sahalarındaki ibdaları List'in eserlerinde yeni nesillere daima yadigâr kalacaktır.

Dresden Operası Orkestra Şefi, Kurt Striegler

Kurt Striegler (7 Ocak 1886 – 4 Ağustos 1958)⁶

---

⁶ <https://www.discogs.com/artist/1718410-Kurt-Striegler>. Erişim tarihi: 02/09/2018.